

ЗА БЪЛГАРСКИЯ РЕЛАТИВЕН РЕЗУЛТАТИВЕН ФУТУР И НЕГОВИТЕ БЪЛГАРСКИ И ЧЕШКИ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Стилиян Стойчев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ON THE BULGARIAN RELATIVE RESULTATIVE FUTURE AND ITS BULGARIAN AND CZECH FUNCTIONAL EQUIVALENTS

Stiliyan Stoychev
St. Kliment Ohridski Sofia of University

The subject matter of the paper are instances of competition between different linguistic means of expression of the complex content ‘relative resultative sequence’ in Bulgarian and grammatical asymmetry between the Bulgarian language and the Czech language in this area of verbal variation. The report examines word forms of indicative relative resultative future in Bulgarian as well as some of their functional equivalents in the Bulgarian language, and mostly in the Czech language. The purpose of the paper is to study the theoretical grounds for choosing one solution or another in the translation of the analysed verbal forms from Bulgarian in Czech.

Key words: Bulgarian, Czech, grammatical asymmetry, functional equivalent, relative resultative future

Предмет на доклада са проявите на **конкуренция** между различни морфологични и синтактични **езикови средства** при изразяването на комбинацията от семите ‘следходност’, ‘результативност’ и ‘релативност’, морфологизирани в българския език, т.е. на комплексното съдържание ‘**релативна резултативна следходност**’¹ в българския език, както и на **граматична асиметрия** между българския и

¹ Тук се абстрахирам от съпътстващата ги сема ‘евиденциалност’, която впрочем също е морфологизирана в българския език. По мое мнение на този етап езиковедската българистика не разполага с убедителен модел на съответната морфологична категория.

чешкия език (по-нататък БЕ и ЧЕ) в тази област на глаголното словоизменение. Обекти на доклада са (а) словоформи на най-ниско фреквентната и същевременно най-маркираната в рамките на индикатива българска глаголна грамема **индикативен и евиденциален релативен резултативен футур**² (по-нататък РРФ) в качеството ѝ на ядрено морфологично средство за изразяване на това съдържание и (б) някои техни морфологични и синтактични **функционални еквиваленти**³ (по-нататък ФЕ) в съвременните БЕ и ЧЕ.

Целта на доклада е да представи някои изводи относно доста ниската фреквентност на българския РРФ в сравнение с останалите грамеми на морфологичните категории *време*, *вид на действието* и *таксис*, както и относно характера на ФЕ на въпросните български глаголни форми в ЧЕ, в който само семата ‘следходност’ е безспорно морфологизирана, докато семите ‘резултативност’ и ‘релативност’ са или по принцип имплицитни, или експлицирани предимно със средства на синтактичното равнище.

В изследването си изхождам от редица теоретични постановки в основни чешки и български езиковедски трудове, посветени на морфологичните категории *време*, *таксис* и *вид на действието*. Ще си позволя да спомена имената само на онези учени, които оказаха най-голямо влияние при изграждането на собствената ми концепция. От българските езиковеди това са най-вече И. Куцаров, Р. Ницолова и В. Маровска (Куцаров 1985, 2007, Ницолова 2008, Маровска 2005, 2013), а от чешките – Ф. Травничек, К. Хаузенблас и Ф. Щиха (Травничек 1951, Хаузенблас 1963, Щиха 2013).

Анализираният емпиричен материал е ексцерпиран от Паралелния корпус на Чешкия национален корпус (ЧНК-ПК). Доколкото следените глаголни форми на практика почти не присъстват във включените в корпуса оригинални български текстове, наложи се кръгът от ексцерпирани източници да бъде разширен с включените в него преводни текстове. Резултатът е твърде любопитен – оказва се, че преводните от чужд на български език са доста по-благоклонни към *футурум екзактум претерити*, отколкото са представените в корпуса български писатели.⁴

С оглед на формата на доклада тук разглеждам само ФЕ на индикативния РРФ в основния наративен регистър, т.е. когато повествовани-

² Т.е. *бъдеще предварително време в миналото* или *футурум екзактум претерити*.

³ За принципа на функционалните еквиваленти вж. Стойчев 2015: 31 – 32.

⁴ Съотношението между ексцерпираниите от оригинални и от преводни български текстове форми на РРФ е приблизително 1 : 10 в полза на преводните текстове.

ето се води в свидетелски, а не в преизказан аорист или в исторически презенс. Неговите словоформи и техните чешки ФЕ в илюстративния материал ще бъдат представени в **болд**, а допълнителните допустими в съответния контекст български и чешки ФЕ – в **болд италик**.

В плана на изразяване следените български глаголни форми са аналитични. Афирмативните форми се образуват по модела *имперфект на спомагателния глагол **ща** + **да** + активен/пасивен перфект на пълнозначния глагол (**щях да съм видял/видян**)*, а негативните – главно по модела *нямаше + **да** + активен/пасивен перфект на пълнозначния глагол (**нямаше да съм видял/видян**)*. Във връзка със словоформите от типа *щях да съм/бъда видян* следва да уточня, че не споделям преобладаващото мнение за изключително резултативния характер на причастнострадателните форми (Куцаров 2007: 342; срв. и Ницолова 2008: 238). Смятам, че в едни случаи те наистина са пасивни корелати на активните форми на РРФ (т.е. **щях да съм видян** = *щяха да са ме видели*), но в други – при това доста по-често – на активните форми на нерезултативния (акционалния, дуративния) релативен футур (т.е. **щях да съм/бъда видян** = *щяха да ме видят*), и че тук може би става въпрос за формален синкретизъм. По мои наблюдения обаче като че ли сме свидетели на тенденция за неговото снемане, и то с помощта на спомагателните глаголи **съм** и **бъда**: в състава както на активните, така и на пасивните форми на РРФ преобладава **съм** (1), а на пасивния релативен футур – **бъда** (2); разбира се, срещат се и противоположни случаи, както и случаи, при които контекстът допуска и двете трактовки (3)⁵:

- (1) Ако привържениците на неолибералната доктрина се бяха вслушали в предупрежденията на социалистите, сега **нямаше да СМЕ въввлечени** <т.е. *сега нямаше да СА ни въвлекли*> в тази криза. [Е];
- (2) [...] ако поради някакво невероятно стечение на условията се окажех неин квартирант, тя методично би се заловила да ме превръща в това, което си представя под думата „квартирант“ – и **щях да БЪДА въввлечен** <т.е. *и щеше да ме въввлече*> в една от скучните любовни истории, [...]. [Н];
- (3) Ако те можеха да наемат допълнително само един човек, сериозният проблем с безработицата в страната до голяма степен **щеше да БЪДЕ решен** <т.е. *и сега щеше да се Е решил, и щеше да се реши*>. [Е].

⁵ При формите със **съм** съотношението между резултативните и акционалните е 12 : 1 в полза на резултативните, а при формите с **бъда** – 1 : 5 в полза на акционалните. Впрочем аналогична е ситуацията и при формите на нерелативните им корелати резултативен и нерезултативен футур.

В плана на съдържание грамемата РРФ сигнализира в главното си значение свидетелски *следходен спрямо минал ориентационен момент* (по-нататък МОМ) *резултат от действие* (Куцаров 2007: 261). Според темпоралния модел на Р. Ницолова **бъдеще предварително в миналото** (т.е. РРФ) е резултативно време с „най-сложната темпорална ориентация от всички български времена“ (Ницолова 2008: 269).

Р. Ницолова обръща внимание и на факта, че футуралните грамемати по принцип не дават информация доколко глаголното действие е реализирано или не, но че благодарение на контекста може да стане ясно дали то е възможно, невъзможно или реализирано (Ницолова 2008: 312). В този смисъл РРФ може да означава в главното си значение *релативен следходен резултат от действие*, което е *следходно спрямо МОМ* и поради това *все още реализуемо*, но от гледна точка на изказването се оказва (а) най-често *предходно нереализирано и вече нереализуемо, нереално* (4) и (б) доста по-рядко *предходно и вече реализирано* (5):

- (4) „Ако знаех това, отдавна **щях да съм дошъл** при тебе!“ [Ф] = ‘*Не знаех това и затова не дойдох при теб!*’;
- (5) След няколко часа **щяха да са преминали** Скалистите планини. [В] = ‘*Няколко часа след това те преминаха Скалистите планини.*’

Българският релативен резултативен футур (РРФ) и неговите български функционални еквиваленти (ФЕ)

Както още отбелязва Р. Ницолова, „в езици, в които липсва аналог на българското *бъдеще в миналото*, неговите форми често се превеждат с *кондиционал* или *със съчетания с модални глаголи от типа на мога и трябва*“ (Ницолова 2008: 312). Казаното, разбира се, се отнася и за РРФ и същевременно навежда на мисълта, че футуралните грамемати като цяло и РРФ в частност би следвало да имат структурно аналогични еквиваленти и в БЕ.

Всъщност субективномодалният кондиционал и обективномодалният футур се доближават в това, че отнасят означаваното действие към плана на бъдещето (нерелативният – спрямо изказването, а релативният – спрямо МОМ) и по този начин го представят като нереално. Това създава предпоставки за възможността те да функционират помежду си и като доминантни ФЕ.

Сравнително най-често⁶ българският РРФ се среща в условни изречения, където изразява *нереализиран и вече нереализуем резултат (резултат от следходно спрямо МОМ и предходно спрямо из-*

⁶ Приблизително в 75 % от ексцерпиранията случаи.

казването *нереализирано и вече нереализуемо действие*) и се извява като изключително успешен ФЕ на субективномодалния кондиционал (срв. 6 и 7):

- (6) Без тях **нямаше да сме постигнали** <срв. с: *не бихме постигнали*> днешния резултат. [E];
- (7) Без конструктивното и лоялно сътрудничество с Комисията и с белгийското председателство определено **не бихме постигнали** <срв. с: *нямаше да сме постигнали*> такъв резултат. [E].

В някои случаи РРФ може да изразява *резултат от следходно спрямо МОМ потенциално или obligatorно действие, но предходно спрямо изказването нереализирано и вече нереализуемо действие*. Около имплициращата нереалност темпорална сема ‘следходност’ осцилират модалните семи ‘потенциалност’ или ‘obligatorност’ и това създава условия за конкуренция между оформения в РРФ пълнозначен глагол и оформена в релативен презенс (имперфект) синтактична конструкция на същия глагол с модален глагол за възможност (срв. 8 и 9) или необходимост (срв. 10 и 11). Би могло да бъдат квалифицирани като основни допълнителни ФЕ:

- (8) Отдавна **можеше да съм го донесъл** <срв. с: *щях да съм го донесъл*> тук без толкова разпавии. [Г];
- (9) И вече **щях да съм ви убил** <срв. с: *можеше да съм ви убил*> без толкова приказки. [Г];
- (10) Светът **трябваше да се е разцепил** <срв. с: *щеше да се е разцепил*> на две... [Г];
- (11) Ако не се беше наложила поправка на котлите, „Карнатик“ **щеше да е заминал** <срв. с: *трябваше да е заминал*> на 5 ноември и пътуващите към Япония *трябваше да чакат* осем дни до заминаването на следващия параход. [В].

В говоримия език се наблюдава и интересна конкуренция на формите на РРФ от страна на особени да-резултативни форми (12 – 13), които напомнят форми на РРФ с елизия на спомагателния глагол **ща** или форми на модална резултативна конструкция с елизия на модалния глагол и които всъщност са идентични с формите на аналитичния резултативен императив. Доколкото обаче са възможни и да-резултативни форми (14), идентични с формите на аналитичния релативен резултативен императив, склонен съм да допусна, че тук може би става въпрос по-скоро за транспозитивна употреба на аналитичния нерелативен и релативен резултативен императив във функция на РРФ:

- (12) Ако това ателие не беше поставено безвъзмездно на мое разположение, отдавна **да съм се преместил** <срв. с: *щях да съм се преместил/можеше да съм се преместил/бих се преместил*>. [К1];
- (13) По-отраканите от нас веднага почнаха да обясняват, че Бог не съществува, иначе Гагарин и другите космонавти отдавна **да са го**

срещнали <срв. с: *щяха да са го срещнали/можеше да са го срещнали*> в небето. [Г];

- (14) Отдавна да го **бяха изгонили** <срв. с: *щяха да са го изгонили/можеше да са го изгонили*> от работа за това, но го спасяваше неизтощимата му работоспособност. [О].

Освен на конкуренция от страна на разгледаните ФЕ българският РРФ е подложен доста често и на системно обусловени неутрализации – темпорална, релативна и/или резултативна. С оглед на формата на доклада обаче няма възможност да бъдат разгледани.

Българският релативен резултативен футур и неговите чешки функционални еквиваленти

Да разгледаме и някои регистрирани дискурсни употреби на българския РРФ с оглед на някои негови чешки ФЕ. Както вече споменах, приблизително в 75% от ексцерпираните случаи българският РРФ се среща в условни изречения, от които доста успешно измества субективномодалния кондиционал. Не е учудващо, че доминантни чешки ФЕ на неговите форми са именно оформени в кондиционал глаголи (15 – 17), резултативни (18 – 19) или статални конструкции (20), както и техни комбинации (21 – 22) с модални глаголи:

- (15) Развитието в тази област **щеше да е спряло**. :: Vývoj v této oblasti **by se zastavil**. [E];
- (16) Обаче и мостът **нямаше да бъде разрушен**. :: A most **by dosud stál**. [X];
- (17) И ако чудотворно не се беше възнесъл в огнен стълб, сега **щеше да е погребан** във ватиканските подземия при другите папи. :: Kdyby byl zázračně nezmišel v ohnivém sloupu, **byl by nyní uložen** ve vatikánských sklepeních vedle ostatních papežů. [Б];
- (18) – И вие **щяхте да сте скован**, ако бяхте седели цял ден върху един зид – каза професор Макгонъгол. :: "Kdybyste celý den proseděl na zídce, **byl byste strnulý** taky," odsekla profesorka McGonagallová. [P];
- (19) Без уменията и упоритостта на този господин [...], както и без участието на Комисията и Съвета, настоящият проект за резолюция **нямаше да бъде внесен** за разискване днес. :: **Neměli bychom** dnes na stole **předložený** tento návrh usnesení k rozpravě, nebýt zkušenosti a houževnatosti tohoto pána [...], a účasti Komise a Rady v procesu. [E];
- (20) Ако привържениците на неолибералната доктрина се бяха вслушали в предупрежденията на социалистите, сега **нямаше да сме въввлечени** в тази криза. :: Kdyby obhájci neoliberalní doktríny naslouchali varování socialistů, **nebyli bychom** nyní uprostřed této krize. [E];
- (21) Не смятам, че **щяхме да сме направили** повече, отколкото сме, [...]. :: Nemyslím, že **bychom mohli učinit** více, než jsme učinili, [...]. [E];
- (22) Напълно убеден съм, че ако тази структура съществуваше от самото начало, **щяхме да бъдем** по-добре **координирани**, да знаем повече

и да сме по-ефективни. :: Jsem pevně přesvědčen, že kdyby tento orgán existoval od začátku, **dokázali bychom být lépe koordinovaní**, věděli bychom víc a byli bychom účinnější. [E].

За разлика от българския РРФ и подобно на българския кондиционал чешкият кондиционал (т.нар. „сегашен“ кондиционал) е релативно и резултативно индиферентен. В определени случаи семата ‘резултативност’ може да бъде експлицирана предимно с помощта на синтактични средства (18 – 19, 22) или евентуално да бъде подменена от семата ‘статалност’ (20). Семата ‘релативност’ обаче би могла да бъде експлицирана и морфологично – с форми на релативния кондиционал (т.нар. „минал“ кондиционал). Той би могъл да бъде определен като основен допълнителен ФЕ, понеже регистрираните дискурсни употреби илюстрират само оформени в релативен кондиционал глаголи (23 – 25):

- (23) И вече **сях да съм** ви **убил** без толкова приказки. :: A už **bych** vás **byl zabil** bez tolika řečí. [T];
- (24) Ако не се беше наложила поправка на котлите, „Карнатик“ **щеше да е заминал** на 5 ноември... :: Nebýt toho, že CARNATIC musel opravovat kotel, **byl by vyplul** 5. listopadu... [B];
- (25) Също така е добре, че постигнахме споразумение, защото в противен случай **сяхме да сме блокирани** на ниво помирителна процедура... :: Je také dobré, že jsme dospěli k dohodě, protože jinak **bychom byli ustrnuli** v dohodovacím řízení... [E].

Друг основен допълнителен чешки ФЕ на българския РРФ е футурът в таксисна (релативна) употреба (т.е. футурът, изразяващ следходност спрямо МОМ). Регистрираните чешки ФЕ са отново оформени във футур глаголи (26 – 27), резултативни (28 – 29) и статални конструкции (30); техни комбинации с модални глаголи не бяха регистрирани:

- (26) А когато се наситеше на морето, **щеше да е опознало** много градове, [...]. :: Až se pak zase nabaží moře, už **bude znát** spoustu měst, [...]. [K2];
- (27) След няколко часа **сяха да са преминали** Скалистите планини. :: Ještě pár hodin a Skalisté hory **budou zdolány**. [B];
- (28) И Зекир **щеше да бъде омекнал**, само че по-доволен, и Шабан ага – братът – **щеше да бъде омекнал**, само че по-сърдит... :: I Zekir **bude změkčilý**, jenže spokojenější, i Šaban aga, jeho bratr, **bude změkčilý**, jenže nasupenější... [C];
- (29) Гмюнд **щеше да е разочарован**. :: Gmünd **bude zklamaný**. [У];
- (30) Когато стигнат в „Хогуортс“, [...] и най-сетне видят, че го няма, Хари безспорно **щеше да е преполовил** обратния път до Лондон. :: Až dojedou do Bradavic, [...], uvědomí si konečně, že tam Harry není, ale to už **bude** on sám nepochybně **v polovině** zpáteční cesty do Londýna. [P].

За разлика от българския РРФ чешкият футур е релативно и резултативно индиферентен. И ако в определени случаи семата ‘результативност’ може да бъде експлицирана с помощта на синтактични средства (28 – 29) или евентуално да бъде подменена от семата ‘статалност’ (30), то семата ‘релативност’ бива имплицирана единствено от контекста.

С оглед на формата на доклада се налага да пропусна някои оформени в претерит и презенс чешки периферни допълнителни ФЕ на българския РРФ.

Резултатите от настоящото изследване всъщност потвърждават още веднъж редица изводи от предишни мои изследвания на българските морфологични категории *вид на действието* и *таксис* с оглед на техните чешки ФЕ (Стойчев 2015, 2017). Дори само приведените тук **ФЕ** на българския **РРФ** според мене доказват убедително, че и в БЕ, и в ЧЕ на съдържанието ‘**релативна резултативна следходност**’ съответстват изключително разнообразни форми. Налице е конкуренция и между *морфологичното* и *синтактичното езиково равнище*, и между определени *морфологични категории* като *време*, *таксис*, *наклонение*, и между техните *грамем* – например между темпоралните грамем *футур*, *презенс* и *претерит*, между таксисните грамем *релатив* и *нерелатив*, между грамемите *нерезултатив* и *резултатив* на категорията *вид на действието*, както и между модалните грамем *индикатив* и *кондиционал*.

Прави впечатление **граматичната асиметрия** между двата езика при експлициране на семата ‘релативност’, изразяваща се в тоталното им разминаване по отношение на морфологичната категория *таксис*:

(1) в БЕ тя е добре развита ядрена категория, а в ЧЕ е в отстъпление и в най-добрия случай е периферна;

(2) в БЕ тя е развита в рамките на модално немаркирания индикатив и на модално маркираните конклузив и императив, но не и на модално маркирания кондиционал, а в ЧЕ ситуацията е абсолютно противоположна – ако изобщо може да се говори за таксис, то в системата на вербум финитум той е застъпен най-добре именно в рамките на кондиционала;

(3) българският претерит е таксисно индиферентен, т.е. няма таксисен корелат, а в ЧЕ сред темпоралните грамем с таксисен корелат (макар книжен и периферен) разполага единствено претеритът⁷.

⁷ Т.нар. антепретерит.

Граматична асиметрия се наблюдава и по отношение на експлицирането на семата 'результативност' в БЕ и ЧЕ:

(1) в БЕ тя е морфологизирана и изразявана от добре развитата морфологична категория *вид на действието*, докато ЧЕ я експлицира основно с помощта на морфосинтактични средства;

(2) българският морфологичен резултатив се е оформил като аналитичен агентивен и пациентивен резултатив около активните и пасивните причастия, докато чешкият морфосинтактичен резултатив е пациентивен и посесивен и е генериран или в процес на генезис около пасивните причастия и/или около пасивните департиципиални адективи.

С **граматична асиметрия** между БЕ и ЧЕ се характеризира и конкуренцията на обективномодалния индикативен футур и субективномодалния кондиционал. В БЕ по-успешен конкурент се оказва футурът, докато диапазонът на кондиционала се свива все повече за сметка на индикативните грамемни (Ницолова 2008: 399 – 400). За разлика от българския кондиционал чешкият се отличава с много по-широк диапазон и по-висока фреквентност.

По-голямата грамемна маркираност на българския **РРФ** и произтичащите от нея изключително чести негови морфологични неутрализации, сравнително по-слабата граматикализираност на **РРФ** в сравнение с неговия таксисно немаркиран корелат – резултативния футур – и сравнително високата конкурентност спрямо **РРФ** от страна на разглежданите в изложението негови български **ФЕ** обясняват и отбелязваната в граматиките негова доста ниска фреквентност в съвременния БЕ (Маровска 2005: 231, Куцаров 2007: 262, Ницолова 2008: 269, 316). Установяването на вътрешноезиковите **ФЕ** на българския **РРФ** предлага и добри идеи за търсене на структурно разнообразни и същевременно теоретично издържани решения при превод на въпросните български темпорално, таксисно и резултативно маркирани глаголни форми на езици, които или никога не са разполагали с морфологични категории *таксис* и/или *вид на действието*, или са ги изтласкали в периферията на морфологичните си системи и са на път да ги изгубят (каквото е случаят с ЧЕ, който се е ориентирал към експлициране на семите 'релативност' и 'результативност' основно с помощта на синтактични средства), или пък вече окончателно са ги изгубили.

ЛИТЕРАТУРА

- Куцаров 1985:** Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език.* [Kutsarov, I. Ocherk po funktsionalno-semanticzna gramatika na balgarskiya ezik.] Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 1985.
- Куцаров 2007:** Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* [Kutsarov, I. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Маровска 2005:** Маровска, В. *Новобългарският перфект.* [Marovska, V. Novobylgarskiyat perfekt.] София: Ромина, 2005.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и реферирание в света на езика.* [Marovska, V. Referentsiya i referirane v sveta na ezika.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Стойчев 2015:** Стойчев, С. Функционално-семантичните микрополе-та на резултативността в съвременния български и в съвременния чешки език (опит за моделиране и конфронтативен анализ). [Stoychev, S. Funktsionalno-semanticznite mikropoleta na rezultativnostta v savremenniya balgarski i v savremenniya cheshki ezik (opit za modelirane i konfrontativen analiz).] // *Съпоставително езиковедие*. 2015, № 2, 30 – 45.
- Стойчев 2017:** Стойчев, С. Изразяване на релативност в плана на миналото в съвременния български и съвременния чешки език. [Stoychev, S. Izrazyavane na relativnost v plana na minaloto v savremenniya balgarski i v savremenniya cheshki ezik.] // *Мултикултурализъм и многоезичие. Сборник с доклади от Тринадесетите международни славистични четения – София, 21 – 23 април 2016 г., Том I. Лингвистика*. Велико Търново: Фабер, 2017, 404 – 413.
- Травничек 1951:** Trávníček, F. *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba.* Praha: Slovanské nakladatelství, 1951, 1374 – 1387.
- Хаузенблас 1963:** Hausenblas, K. Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. // *Naše řeč* 46, 1963, 13 – 28.
- Щиха 2013:** Štícha, F. a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny.* Praha: Academia, 2013, 639 – 649.

ИЗТОЧНИЦИ

- Б:** Браун, Д. *Шестото клеймо. Ангели и демони*. Прев. К. Бъчваров. София: Бард, 2003 :: Brown, D. *Andělé a démoni*. Přel. M. Marková. Praha: Argo, 2006.
- В:** Верн, Ж. *Пътешествие около света за 80 дни*. Прев. Г. Иванова. София: Труд, 2006 :: Verne, J. *Cesta kolem světa za osmdesát dní*. Přel. J. Pospíšil. Praha: Albatros, 1971.
- Г:** Господинов, Г. *Естествен роман*. Пловдив: Жанет-45, 2000 :: Gospodinov, G. *Přirozený román*. Přel. I. Srbková. Praha: Lidové noviny, 2005.
- Е:** European Parliament – discussions – transcripts.
- К1:** Кафка, Ф. *Процесът*. Прев. Д. Стоевски. София: Народна култура, 1980 :: Kafka, F. *Proces*. Přel. D. Eisnerová, P. Eisner. Praha: SNKLU, 1965.
- К2:** Коелю, П. *Алхимикът*. Прев. Д. Петрова. София: Обсидиан, 2001 :: Coelho, P. *Alchymista*. Přel. P. Lidmilová. Brno: Jota, 1995.
- Н:** Набоков, В. *Лолита*. Прев. П. Кънева. София: Народна култура, 1991 :: Nabokov, V. *Lolita*. Přel. P. Dominik. Praha: Odeon, 1991.
- О:** Островски, Н. *Как се каляваше стоманата*. Прев. Л. Стоянов. София: Народна култура, 1973 :: Ostrovskij, N. *Jak se kalila ocel*. Přel. J. Wagsteinová. Praha: MF, 1956.
- Р:** Роулинг, Дж. К. *Хари Потър и Нечистокръвния принц*. Прев. Е. Масларова. София: Егмонт България, 2005 :: Rowlingová, J. K. *Harry Potter a princ dvojí krve*. Přel. P. Medek. Praha: Albatros, 2005.
- С:** Стоев, Г. *Цената на златото*. Велико Търново: Слово, 2002 :: Stoev, G. *Cena zlata*. Přel. L. Nováková. Praha: Melantrich, 1975.
- Т:** Толкин, Дж. Р. Р. *Властелинът на пръстените. Том 1. За другата на пръстена*. Прев. Л. Николов. София: Народна култура, 1990 :: Tolkien, J. R. R. *Společenstvo Prstenu*. Přel. S. Pošustová. Praha: Mladá fronta, 1990.
- У:** Урбан, М. *Седмоцърквие*. Прев. М. Михайлова. // Панорама, бр. 1, 2002, 249 – 263 [откъс от роман] :: Urban, M. *Sedmikostelí*. Praha: Argo, 2001 (2. vydání).
- Ф:** Франк, А. *Задната къща*. Прев. Е. Манолова, Х. Будинов. София: Издателска къща „Пан“, 2003 :: Franková, A. *Denník Anny Frankové*. Přel. M. Drápal. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1991.
- Х:** Хелър, Дж. *Параграф 22*. прев. Б. Атанасов. София: Народна култура, 1977 :: Heller, J. *Hlava XXII*. Přel. M. Jindra. Praha: BB art, 2006.
- ЧНК-ПК:** Gladkova, H., Kalajdzievová, N., Vavřín, M. *Korpus InterCorp – bulharština, verze 9 z 9.9.2016*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2016. Dostupný z WWW:<http://www.korpus.cz>.